

ки молодих також ходили одне до одного «у свати». А третій день весілля (вівторок) – називається «курятина». Всі гості зносили курей, готували з них страву і їли, звідси і вислів *«Від середи до середи, хоч на призьбі сиди»*.

Таким чином, весілля у селі Гетьманівці Шевченківського району на Харківщині до початку ХХІ ст. значною мірою зберегло традиційні риси.

Список літератури: 1. Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – К.: Наукова думка, 1974. – 158 с. 2. Олійник Н.П. Атрибутика весільної обрядовості українців етноконтактної зони (за матеріалами фольклорно-етнографічних експедицій до Харківської та Белгородської областей) // Народна творчість та етнологія – 2012, № 3, – С. 85–91. 3. Записала Н. Олійник 31.07.1994 р. в с. Отрадне від Уляни Андріївни Чибіс 1914 р.н. 4. Байбурин А.К., Левинтон Г.А. К описанию организации пространства в восточнославянской свадьбе // Русский народный свадебный обряд. Исследования и материалы. Л., – 1978. – С. 89–105. 5. Записала Н. Олійник 30.07.1995 р. в с. Гетьманівці від учасників фольклорного гурту «Берізка» Будинку культури: Олександри Андріївни Сивокоз 1937 р.н., Марії Михайлівни Злодєєвої 1945 р.н., Надії Антонівни Прокопівної 1929 р.н., Ганни Петрівни Рижової 1935 р.н., Галини Іллівни Миргородської 1936 р.н., Надії Павлівни Бондар 1929 р.н. 6. Записала Н. Олійник 03.08.2006 р. в с. Гетьманівці від Євдокії Іванівни Юрченко 1938 р.н. (с. Малі Кринки). 7. Записала Олійник Н. 1993 р. в с. Гетьманівці від Марії Романівни Мірошник 1912 р.н. 8. Записала Н. Олійник 23.07.1995 р. в с. Гетьманівці від учасників фольклорного гурту «Берізка» Будинку культури: Олександри Андріївни Сивокоз 1937 р.н., Марії Михайлівни Злодєєвої 1945 р.н., Надії Антонівни Прокопівної 1929 р.н., Ганни Петрівни Рижової 1935 р.н., Галини Іллівни Миргородської 1936 р.н., Надії Павлівни Бондар 1929 р.н. 9. Записала Н. Олійник 25.10.1996 р. в с. Гетьманівці від фольклорного гурту «Берізка» Будинку культури. 10. Марчук З.В. Українське весілля: генеалогія обряду. – Луцьк: Інститут культурної антропології, 2005. – 280 с. 11. Записала Н. Олійник 11.11.1995 р. в с. Гетьманівці від Параски Дмитрівни Дудкіної 1911 р.н. 12. Записала Н. Олійник 31.07.2006 р. в с. Гетьманівці від Катерини Григорівни Бражник 1932 р.н. (с. Мостове). 13. Записала Н. Олійник 20.08.1994 р. в с. Отрадне від Параски Дмитрівни Липової 1906 р.н. 14. Су-мцов Н.Ф. О свадебных обрядах, преимущественно русских. – Харьков, 1881. – 206 с. 15. Записала Н. Олійник 1993 р. в с. Гетьманівці від Софії Семенівни Герман 1904 р.н. (с. Олійникове), Мотрі Павлівни Сороніної 1912 р.н. 16. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – К.: Обереги – 1992. – 424 с. 17. Записала Н. Олійник 03.08.1997 р. в с. Гетьманівці від Віри Петрівни Миргородської 1934 р.н. (с. Малі Кринки).

*Пазитіч С.М.
м. Харків, Україна*

ДУХОВНІСТЬ ЯК СУБСТАНЦІЙНО ЯКІСНИЙ КРИТЕРІЙ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Духовність – цей термін сприймається багатьма як щось звичне і зрозуміле, що не вимагає спеціальних пояснень. Проте це тільки на перший погляд і лише тоді, коли мається на увазі, що духовність є щось не раціонально розрахункове, безкорисливе, сокровенне в психіці людини, протилежне меркантильному, споживацькому відношенню

до речей та людей. Інакше кажучи, це, щось таке, що не піддається чіткій параметральній характеристиці та кількісному виміру. З таким тлумаченням, звичайно в певних межах емоційного розуміння духовності, можна погодитися, бо воно виглядає цілком природно. Але таке визначення специфіки духовності через протиставлення «не духовному» недостатньо для виявлення не тільки суті проблеми, а й понятійному номусу, що відображає це складне явище.

Складність цієї філософської категорії для багатьох простих людей в тому, що вона не покорається вираженню в певних конкретних численнях. Насправді, як відчутно, видимо окреслити собі, цю нематеріальну, унікальну духовність? І що в ній є такого суттєвого, що ми її виокремлюємо серед інших категорій? Цю стурбованість сучасної людини можна зрозуміти, бо в новочасних умовах змінюються форми свідомої орієнтації особистості як в соціально-просторовому конкретному середовищі, так і в світоглядному виборі в цілому. Адже нині переобтяжуються способи єднання індивідуально ціннісних і нормативних сторін діяльності людини. Особливо ця залежність помітна в рамках системи «мета – засіб – результат. При цьому відбувається посилення ролі організаційно-управлінської діяльності, регулюючої процеси диференціації наук, професій, типів поведінки тощо. А це, у свою чергу, веде до якісно нових умов функціонування і радикального розвитку суспільних стосунків, що змінюють роль знання взагалі і наукового зокрема. Помітно втілюється в життя експансія науки в галузі субстанціональних цілей людського існування. У науковому пізнанні, що освоює все більш складні системи, зростає рівень абстрактності, загострюється питання про новітні й водночас плідні принципи досліджуваної реальності. Акцентується увага на ефективності соціального пізнання і продуктивного впровадження його результатів в суспільну дійсність. Отже, процес втілення духовності в соціальні форми життя виявляється особливо суперечливим в нинішніх соціально-економічних і політичних відносинах. Помітно і те, що предметне буття отримує відособлене від людей існування. Та і міняється роль рукотворних речей в людському бутті, спосіб їх включення в соціальні процеси. Звідси, стосунки людей до природи, один до одного опосередковані найчастіше не речами, а системами речей і як наслідок цих взаємодій предметне буття отримує складні структури людської діяльності.

Таким чином, відбувається помітне спрощення конкретних речей. В результаті чого вони втрачають свою самотність, індивідуальну функціональність, стають байдужими до своєї речової особистої форми. Звідси, річ, яка втратила свою індивідуальність, своєрідність, «душу», виражає тільки окремі аспекти системних зв'язків природи і людини. І було б то нічого, але річ віддзеркалює не тільки і не скільки себе, як таку, вона презентує суспільні стосунки. Отже, втративши одне, ми побічно втрачаємо і щось інше, а саме, якийсь соціальний лад, що закріплює залежність людей, окремих індивідів один від одного в їх стосунках в динамічному житті. Тобто, людина в таких умовах не суб'єкт, не господар, не творець своїх обставин, а така собі функція, об'єкт, предмет. Це нагадує думку Демокріта про те, що людина, яка не розпоряджається певною річчю, перетворюється на раба цієї речі. У такому разі річ панує над нею. Що ж стосується нинішніх умов, то через соціальну організацію життя індивіда, відбувається де прямо, де побічно відчуження його від культурно-історичних предметних цінностей. В кращому випадку спостерігається нейтральне, індиферентне відношення до освоєних колись цінностей в реальному житті. Це жорстко і негативно позначається на духовності і моральності людей. Як наслідок цілісність людини розшаровується на якісь фрагменти, які жваво підживлюються Інтернетом, в результаті ми маємо явно виражений «квазиду-

ховний» масив населення країни, зручний, непередливий, байдужий до себе як суб'єкта соціуму і вельми поступливий в управлінні владою імущих.

Безумовно, у кожної країни свої традиції, національні та релігійні особливості, свої упередження тощо, але їх об'єднує одне – відчуження людини від речового світу, а звідси, колосальна невідповідність між промисловим і фінансовим капіталом майже в сотню разів. Можна було б і далі ілюструвати цей причинно-наслідковий ланцюг відчуження в системі соціально-економічних подій і культурно етичних чинників реально-го життя сьогодення, але в цьому контексті, немає сенсу його продовжувати, як в просторовому, так і тематичному сенсі статті.

Зупинимо нашу увагу на потребах людини, які є одним з субстанційних чинників духовності кожного індивідуума суспільства.

Відразу ж зауважимо, що *потреби людини це ті джерела*, через які предметний світ, і олюднена природа проникають в духовний світ особи і удосконалюють її. Потреби особистості, які з'являються в дієвому відношенні до світу, їх багатство або бідність, різнобарв'я або обмеженість визначають її рівень входження в скарбницю досвіду предметно-практичного перетворення дійсності. Цей ступінь, залежності духовного світу людини від рівня розвитку його потреб добре позначається навіть на елементарних прикладах практичного, повсякденного досвіду людей. Одні й ті ж дії залежно від характеру і рівня розвитку потреб особи, які лежать в їх основі, отримують інколи діаметрально протилежну інтерпретацію і мають різний сенс в здійсненні тих чи тих вчинків.

Ми розглядаємо споживання і потреби не як пасивне поглинання, а виключно, як різновид творчої діяльності. Шкода, але в нашій країні, в більшості випадків, помічається саме не критичне поглинання. А це в свою чергу призводить до абсолютної ізоляції виробника під споживача, тобто від замовника. Страждають всі, але найбільше, безперечно, виробник, його інтелектуальний і моральнісний потенціал, адже останні якості особистості помітно деградують. В цій взаємообумовленості вироджується в решті-решт духовність суспільства.

Тож обіймати посаду чи взагалі трудитися без рефлексії, тобто без усвідомлення субоснови і цілепокладання праці – означає витіснити духовність звичайною матеріальною вигодою, життєвим прагматичним розрахунком. Іншими словами, витіснити аналітичний підхід до справи і до самого собі, означає позбавити себе від критичного мислення та активного залучення себе в систему соціально-духовних стосунків. Більш того, така соціально креативна ізоляція не дозволяє формувати і розвивати в особі іманентні якості, що відкривають доступ до духовних цінностей, накопичених попередніми поколіннями, які надають засоби для освоєння і подальшого вдосконалення їх. Це дозволяє виявляти в предметах соціальні якості, опановувати людське призначення речей і встановлювати їх зв'язок з діями людей, що задовольняють певні потреби та інтереси.

Візьмемо, наприклад, прості акти житейської поведінки дитини. Ми без труднощів помічаємо в діях дитяти сутнісні процеси, що розкривають таємниці усвідомлення предметного світу і людської дії в ньому. І так крок за кроком діти досягають багатоякісності речей та їх залежності від різноманітних соціальних обставин. У отрочстві і юності духовні стосунки людини до речей, до людей і до самої себе набувають вже складнішого, диференційованого характеру. Виникає чітка відмінність між своїм індивідуальним досвідом і досвідом соціальним, закріпленим в культурі, знанні тощо. Молода людина крок за кроком вростає в духовний світ різних рівнів і одночасно формує свій унікальний і неповторний. Ось тут-то виникає проблема зв'язку з цим зовнішнім досвідом, адаптація до потреб особистості, що розвивається. Сьогодні ця проблема таїть в собі

масу труднощів, про що вельми красномовно свідчить практика сучасної освіти і виховання. Зупинимося лише на проблемах вищої школи.

Одну з цих труднощів створює, наприклад, обсяг засвоюваних знань. У сучасній вищій школі існує тенденція до збільшення цього об'єму. Причому це зростання, інколи значно перевищує не, тільки психосоматичні можливості завсвоєння, але й усвідомлені потреби студента. Поза всяким сумнівом, такий підхід продукує вульгарну схематизацію знань з метою засвоєння цього інформаційного компендіуму. Це, в свою чергу, зумовлює відрив знань від людської практичної основи, від тих насущних, практичних або теоретичних, запитів, які змусили людський розум певне знання добути. Знання-формула, знання-схема відокремлюються від живого процесу пізнання. Такий схематичний, сумарний набір інформації, (а не знань) не вимагають від студента особистих зусиль для оцінки її конкретного смислозначення, її відповідності конкретним життєвим ситуаціям. Отже, з навчання зникає ефект паритетної співпраці людей в придбанні знань.

У таких умовах студент не добуває знання (аналогічно, як і свободу), а некритично сприймає його і дещо та абияк використовує його, а найчастіше, переказує готові формули, поняття, визначення, схеми тощо. Звідси, знання втрачає свою гносеологічну субстанціональну смислозначимість, тобто сенс причетності до розвитку конкретної особи, сенс людського засобу співпраці. Безперечно, багато що залежить від педагога, який може і повинен відновити і показати людський, світоглядний сенс знання, його відповідність певним проблемам спільної діяльності людей. *В ідеалі так і повинно бути!* Проте педагог часто не в змозі зробити це, бо об'єм, і диференціація матеріалу, що вивчається, майже повністю перекривають шлях до виявлення його соціального виміру і ціннісного сенсу. У зв'язку з цим у студента закріплюється уявлення про межі свого (індивідуального) і зовнішнього (соціального) життєвого досвіду. В такому разі у нього виробляються різні духовні мірила для себе й іншого, різне відношення до того й інших. А якщо взяти до уваги ще й проблему дієвого використання знання, накопиченого в стінах вищого навчального закладу, (доконечно важлива проблема сьогодення) то виникне ціла низка питань, на які не можливо докладно відповісти в форматі заявленої теми.

Треба відзначити і те, що за останній час в навчальних закладах міцно прижилася предметна роздробленість. Явно простежується недостатнє світоглядне і методологічне забезпечення природничо-наукового, технічного і навіть соціально-гуманітарного знання. Дуже слабка активізація особистих ресурсів студентів, виховання у них здібностей до самостійної постановки і творчого дослідження теоретичних і практичних проблем. Нам уявляється, що процес виховання повинен здійснюватися, перш за все, самою логікою і філософією освіти, логікою, не ізольованою від духовної культури народу. Органічна цілісність програм і монолітна єдність навчального колективу, що відповідає за кожен пункт підготовки фахівців, запорука ефективного вирішення основних проблеми освіти і виховання сучасної студентської молоді. Але поки що слабо просліджуються зв'язки раціональних структур пізнання з динамікою духовного життя людини, з мотивацією розвитку особи, з орієнтацією індивідуума на процес взаємодії з іншими людьми, можливість розуміння однією людиною мотиваційного бажання і потреб інших. А це і є простір духовного життя суспільства і окремої людини зокрема.

До речі, навчити студента здібності зв'язувати предмети і образи предметів виявляє грань ініційної здатності індивіда. Зокрема, аналізувати себе крізь призму різних предметних і людських зв'язків, співвідносити свій Я-простір з позиціями інших Я. Адже, включаючись в логіку речей, вносячи зміни до їх ладу, людина ніколи не замикається в коло речей. Вона виходить з певного зв'язку речей, встановленого людьми. А впливаючи на зв'язок речей, обумовлюючи чийсь вчинки і стосунки, людина поза всяким сумні-

вом фіксує взаємообумовленість свого відношення до речей, до самої себе і до інших людей. За великим рахунком в кожному предметі ми постійно виявимо явну або приховану «присутність» інших людей, оскільки кожен предмет зосереджує в собі сотні, тисячі людських доль. Сама можливість уявити себе, виразити своє «Я», виникає тільки у відношенні до відмінних позицій різних людей, предметним умовам і змісту їх діяльності. І ця здатність виявляється гранню спроможності людини ставити себе в позицію іншого і з іншої позиції оцінювати сенс своєї дії або вчинку. Ось саме цю здатність можна охарактеризувати як моральнісну, бо вона зв'язує логіку речей з діями особи, яка освоює і перетворює ці речі. А за цими діями розкривається повномасштабний зв'язок вчинків людини з життям і діяльністю інших людей, і вона, таким чином, природно включається в реальний світ духовності. Логіка, як колись наголошував психолог Ж. Піаже, стає «мораллю думки». І це не тому, що вона зовнішнім чином накладається на мислення, а тому, що у зв'язку речей просліджується зв'язок між людьми, визначений логікою людських відносин.

Тому глибоко проникаючи в світ речей, а, отже, в світ етичних людських стосунків, навряд чи у кого-небудь підійметься рука щоб зруйнувати будь-що створене іншими людьми і епохами. Отже, побутовий вандалізм та і не тільки він, свідчить про низький рівень культури суспільства і, перш за все, про його хлипку духовності. Троглодит знищуючи речовий світ, як наслідок, з презирством відноситься і до людей, що створили це соціально-просторове середовище. А простір ніколи не буває нейтральним, у відношенні до людини. Він або виховує її в моральнісних взаємовідносинах або розбещує, а ось байдужим, індиферентним до особистості ніколи не буває.

Вступаючи в спілкування, в процесі розподілу різноманітної праці, людина тим самим бере своєрідні зобов'язання перед партнером за якісні взаємодії і цим укріплює можливі подальші взаєморозуміння і духовні стосунки. Якщо це так, то єдність і взаємозалежність етичної, логічної (пізнавальною) і психічної координат свідомості є тим компендіумом культури, без якого особистість не може повноцінно жити, співробітничати з іншими людьми, знаходити в них життєву опору і орієнтири, розвиваючи свою іманентну суть. Тут слід зауважити, що мова йде не про якийсь культурний шаблон, а про здатність людини в динаміці суспільного і особистого життя знаходити духовні орієнтири для порівняння свого Я-простору з поліваріантністю інших Я-просторів. Саме в цій просторово-часовій формі стосунків, акцентуація зосереджується не на фізичному, речовому, а на соціальному вимірі взаємодій між особами, перш за все на їх духовності. Ця просторово-часова форма людських взаємодій створює субоснову стосунків людини зі світом, на якій у подальшому, і виявляється *екстраординарна індивідуальність* особистості. Тому накопичення знань, як таких, втрачає колишню цінність. На перший план виходить здатність особи до оновлення цих знань, методологічне і світоглядне їх осмислення. Саме розвиток цієї здатності робить особистісний (людський) чинник вирішальною умовою і дієвим джерелом освоєння технологічних і дизайнерських змін, оскільки ця здатність перебудовує логіку живої людської діяльності.

Саме еволюція стилів мислення відображає той факт, що на кожній новій ступені пізнання людина стикається не просто з новими об'єктами, а з новими тинами об'єктів, які стимулюють розробку нових типів раціонального освоєння реальності. Таке креативне відношення до процесу пізнання поширюється не лише на інтерпретацію змісту об'єкта, на осмислення і трансформацію засобів пізнання, але й на його початкові орієнтації, на його принципи методологічні установки.

На цій основі виникають проблеми спільного стилю конкретизації принципів методологічних установок у змісті пізнавальної діяльності. Саме тут, як ніколи раніше, суттєво продуктивними умовами і рушійними силами може бути об'єднавча система

академічних наукових інститутів з вищими навчальними закладами. Безумовно, десь на папері вона нібито існує, проте в дійсності ці зв'язки скотилися внівець. Така ситуація, що склалася нині з ВНЗ в Україні не відповідає вимогам часу як в економічному, так і в науко-методичному та моральнісному і духовному відношенні зокрема. Адже академічні інститути і ВНЗ нині презентуються як окремі самостійні структури. Підготовка фахівців відбувається, як правило, на віджилому обладнанні й застарілих технологіях та в убогих лабораторіях. І це в той час, коли студенти в Інтернеті спроможні бачити досягнення провідних навчальних закладів за кордоном, які зосередили в собі майже весь науковий потенціал країни. В цей же час в нашій країні в структуру НАНУ входить 174 інститути, в роботі яких зайнято більше 40 тисяч науковців. Для порівняння – в німецькому Науковому товаристві імені Макса Планка (аналог нашої Національної академії) працює близько 12 тисяч співробітників, а в польській Академії наук – 9 тисяч учених. Члени американської академії працюють на громадських засадах, і звання академіка там є формою почесної відзнаки наукових заслуг. А наукові дослідження американські (як і в багатьох інших країнах) академіки проводять в університетах і виробничих фірмах. При цьому близько двохсот з них є лауреатами Нобелівської премії. Наші ж академіки доволі рідке явище в стінах ВНЗ. Тож наукові досягнення академічних інститутів впроваджуються в програми університетів опосередковано, крихітно, та ще й з великим запізненням.

І це при тому, що в країні близько половини бюджетного фінансування отримує Національна академія наук України. *Останні 50 відсотків* грошей розподіляються серед інститутів галузевих академій наук, установ Міністерства освіти і науки, молоді і спорту, інших міністерств і відомств. При цьому сьогодні в нашій країні налічується *108 тисяч докторів і кандидатів наук, з яких тільки 20 тисяч працює в науково-дослідних установах і системі вищої школи* [1].

Про рівень окремих наукових досліджень, наукових ступенях і вчених званнях та відповідності їх моральнісним нормам і духовності в цілому хотілося б все-таки висловитись в контексті заявленої теми. Останнім часом до вченого ступеня прагнуть деякі наші співгромадяни, що вже мають пристойний грошовий стан і положення. Особливо це стосується державних чиновників, депутатів різних рівнів, які за період однієї каденції встигають «захистити» не тільки кандидатську, а й докторську дисертацію. А тих, хто виготовляє подібні «дисертації» і тих, хто пропускає ці, «дисертації», хоч греблю гати. Перші вбачають в цьому, престижний момент. А можливо сподіваються на збільшення терміну свого біологічного життя. Адже по даним експертних оцінок, кандидати наук, доцента, живуть на два-три роки більше своїх *неоступічених* колег. Доктори і професори – приблизно на п'ять-сім років, а члени-кореспонденти і академіки – на вісім-десять. Але це термін життя тих, хто дійсно займається наукою. Абсолютна ж більшість нардепів і подібних до них «вчених» до науки ніякого відношення не мають.

Більше того, тепер у цих «учених» стало немодним писати у візитівках, наприклад, «кандидат технічних чи педагогічних наук тощо». Сьогодні престижніше виглядає, скажімо, «академік МПА, РПА, УПІА або просто АКАДЕМІК». Тому у нас з кожним днем плодяться «академіки», що не мають не тільки *дійсного* вченого ступеня але й елементарних знань в профільних галузях. І водночас ми є свідками моральнісного, духовного підходу до зазначеної проблеми в інших країнах. Так, всесвітньовідомий п'єтербурзький математик Григорій Перельман позитивно не відреагував на пропозицію стати академіком Російської академії наук. Або інший приклад. Академік Герш Будкер, ім'ям якого названий Інститут ядерної фізики в Новосибірську, говорив, що писати докторську дисертацію аморально. «Її треба виготовляти за допомогою клею і ножиць зі

своїх же наукових публікацій». Ще далі пішов академік РАН Роальд Сагдеев, який запропонував відмінити звання члена-кореспондента і кандидатську ступінь, об'єднати кандидатські і докторські дисертації в одне докторське звання, як скрізь в світі.

Що ж стосується стану речей у вищій школі України, то про це красномовно свідчать результати опитування випускників і працедавців. Так соціологи поцікавилися у них, які українські університети потенційно можуть увійти до міжнародних табелів про ранги, конкурувати з ведучими світовими університетами. Половина опитаних не назвала жодного ВНЗ, що відповідає, міжнародним університетським стандартам. На думку 55% працедавців і 44% випускників, потрібно визначити 20–30 самих кращих університетів і надавати їм фінансову допомогу і підтримку для ефективної модернізації [2]. Таким чином, прискорення перегляду стандартів вищої школи відноситься не лише до сфери технології навчального процесу, але й до сфери мислення, до духовного відношення людини до людини й до соціальної та предметно-практичної реальності. Тому перебудова системи освіти на основі інноваційних технологій, оптимальної структури і управління, стимулювання педагогічної діяльності має не лише економічний, але і глибокий моральний характер. Адже моральнісна атмосфера, це не додаток до процесу навчання, а розвиток її в самому процесі навчання через зміни його змісту і соціальної орієнтованості.

Звідси, напрошується *аподиктичний висновок* про те, що духовність це той субстанційний стрижень від якого залежить майбутнє країни, суспільства, Отчого краю і кожного громадянина нашої Батьківщини. Адже духовність не є конкретною константою, вона є діалектикою взаєморозуміння, еротетикоемпатичним спілкуванням, високою аксіологічною культурою, патріотичними почуттями і повагою до народів інших країн. Проте, саме головне, це самоповага до себе як самодостатньої особистості та пошани до співвітчизників різних соціальних верств. Тож, духовність є домінантою суспільних відносинах, яка може і повинна бути дієвим способом розбудови нашої країни з метою увійти з гідним культурним потенціалом(а не приєднатись з тієї чи іншої причини) в систему розвинутих країн світу.

Список літератури: 1. Газета «Дзеркало тижня. Україна». / (№5 0 (627), – 17 грудня 2012. 2. Газета «Время» / 8 декабрі 2012.

*Попомарьов О.С.
м. Харків, Україна*

ФІЛОСОФІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК АТРИБУТУ СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ ЛЮДИНИ

Як суто людська риса, феномен відповідальності безпосередньо впливає з суспільної природи людини і виступає іманентним їй важливим атрибутом. Відповідальність особистості формується і проявляється у взаємодії з іншими людьми в процесі спільної суспільно значущої діяльності і виникає передовсім в результаті інтеріоризації соціальних цінностей, усвідомлення важливості передумов співжиття і співпраці, вибудовування й реалізації життєвої стратегії.

Відповідальність людини залежить від її загальної культури, освіченості й вихованості, світоглядних позицій, моральних принципів і переконань. Тому вона є результатом як цілеспрямованого впливу на людину її оточення, так і її власних зусиль, її са-